

שיעורי הרב דקהילתנו הק'
הגאון רבי בצלאל וקסלשטיין שליט"א

פרשת ויגש, שנה ב'

גליון כו

מלאכת החשובה

הלכות איסור
נקמה

השנאה שבלב, וירבה אהבתו אליו, אע"פ שעשה לו רעה, מיהו גם אם הוא שונא לחבירו הוא צריך להתאפק ולא לפגוע בחבירו. ואמרו צדיקים, שסגולה להוסיף אהבה בלב היא ע"י שעושה לו חסד בפועל, כי המעשה מעורר את ההרגשה, והנותן משלו לאחרים גורם לעורר אהבתו אליו, וכ"ש שלא ינקום בו, ולהשיב לו רעה תחת רעה, ועל כן נעסוק בפרטי מצות גמילות חסדים. גמילות חסדים

מצות עשה מן התורה לעשות חסד בממונו, וכמו שנאמר (שמות כב, כד) "אם כסף תלוה את עמי", וכן במצות צדקה כתיב (דברים טו, ח) "כי פתח תפתח את ידך". עוד מצוה יש לעשות חסד בגופו, אך בזה אינו ברור מה המקור מה"ת, ובראשונים יש כמה דעות ומקורות למצוה זו.

גמ"ח בגופו

הרמב"ם ב'ספר המצוות' (שורש ראשון) מביא דברי 'הלכות גדולות', שמנה ביקור חולים וניחום אבלים בין מצוות עשה, ויליף ליה מדכתיב (שמות יח, כ) "הודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו", ודרשו חז"ל (ב"מ ל"ב) "את הדרך" זו גמילות חסדים, ילכו - זו ביקור חולים, בה - זו קבורה, נמצא דס"ל לבה"ג, דגמ"ח בגופו מצוה דאורייתא היא.

אמנם הרמב"ם עצמו חולק עליו, וסובר שהדרשות בגמרא אינם מן התורה [ולדידה לכאורה מדרבנן הוא, ועי' לקמן], אולם הרמב"ן בהשגות על ספה"מ מסיק שהוא מן התורה, אמנם המקור לכך מביא ממאי דכתיב (דברים יג, ה) "אחרי ה' אלליכם תלכו", ודרשו (סוטה יד.) "וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה, והלא כבר נאמר 'כי ה' אלליך' אש אוכלה הוא", אלא להלך אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים אף אתה הלבש ערומים, הקב"ה ביקר חולים אף אתה בקר חולים, הקב"ה ניחם אבלים אף אתה נחם אבלים, הקב"ה קבר מתים אף אתה קבור מתים".

וברבינו יונה (ברכות יז:) מוכיח כדעת הראשונים שהיא מצוה מדאורייתא, מסוגיא דהתם, שניחום אבלים דוחה קריאת שמע דאורייתא, ואי אמרת דרבנן פשיטא דאינו דוחה מצוה מה"ת, והוא למד מקור המצוה כדברי הרמב"ם בשיטת בה"ג, דיליף ליה מקרא ד'אשר יעשו'.

גדר מצות "ואהבת לרעך כמוך"

וביד החזקה כתב הרמב"ם (הל' אבל פ"ד ה"א) "מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, וכן לשמח הכלה והחתן ולסעודם בכל צרכיהם, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים - עשה אתה אותן לאחרים בתורה ובמצות", ולכאורה אתיא כשיטת דגמ"ח בגופו לא הוה דאורייתא.

אמנם צריך להבין, למה באמת אינה דאורייתא ובכלל מצות "ואהבת לרעך כמוך", ומבאר הפרי מגדים (סימן עב א"א סק"ד) בשם מהרש"א, דמצות

גדר לאו של נקמה

אמרה תורה (ויקרא יט, יח) "לא תקום", שאם אחד עשה לו רעה לא ינקום להרע לו בחזרה, ומבאר הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק ד) טעמא דמילתא "והמטרה, שיוחלש כח הכעס והרוגז".

ומדברי הגמרא (יומא כג.) משמע, דאיסור נקמה הוא רק בצער ממון, אבל בצער הגוף שהוא גדול הרבה יותר אין לאו של נקמה, אמנם מביא החפץ חיים (פתחה, לאוין, באר מים חיים ס"ק ח-ט) שמשתימית לשון הרמב"ם נראה, וכך סבר ה'ספר החינוך', דגם בצער הגוף יש לאו של נקמה, ומיישב דבריהם שלא יהיו סותרין דברי הגמרא, עי"ש.

אך יש ראשונים (סמ"ג ל"ח יב) הסוברים, דאין לאו של נקמה כי אם בצער ממון ולא בצער הגוף, אמנם אף לדידהו, הגם שאין לא תעשה מכל מקום איסורא איכא, דמדה רעה היא מאד לנקום.

והרי חזינו בגבעונים, שתבעו מדוד המלך לנקום בצאצאי שאול המלך שגרם למותם, ובליית ברירה מילא דרישותיהם (עי' יבמות עה:), ואמר עליהם הכתוב (שמואל ב' כא, ב) "והגבעונים לא מבני ישראל המה", ואסרו להתחתן עמהם, והטעם מבואר בגמרא (יבמות עט.) שדוד המלך ניסה לפייסם אך הם לא התפייסו, ולא הסכימו למחול על מה שעשו להם, לכן אמר דוד "שלשה סימנים יש באומה זו [ישראל], הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים, כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו".

וכך נפסק להלכה (שו"ע אבה"ע סימן ב ס"ב) "מי שיש בו עוות פנים ואכזריות, ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד, חוששים לו ביותר שמא גבעוני הוא", ולכן אם ינקום האדם באכזריות יש לחשוש שמא אינו יהודי.

ואל יאמר האדם שיש לו יחס מאבותיו ובודאי אינו גבעוני, כי לפעמים יכול האדם להיות בן אברהם יצחק ויעקב ואעפ"כ ידבק בנשמתו מקליפת הגוים, וכמו שכתב המג"א (סימן מו סק"י) בשם המקובלים, שלכן מברכין "שלא עשני גוי" בכל יום, שלא נדבק חלק הגוי בנשמתו הטהורה, לפיכך צריך לזוהר מלנקום, אלא ינהג כמדת ישראל שהם רחמנים ביישנים וגומלי חסדים.

התחזקות במדת החסד

והדרך שלא יבוא לידי נקמה היא ע"י שירבה בלבו אהבה לזולת, דהנה הביא רש"י (סו"פ קדושים) דברי חז"ל "מניין שלא יאמר אדם נפשי קצה בבשר חזיר, אי אפשי ללבוש כלאים, אבל יאמר אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי, תלמוד לומר (ויקרא כז) 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי', שתהא הבדלתכם מהם לשמי, פורש מן העבירה ומקבל עליו עול מלכות שמים", מיהו הני מילי בדברים שבין אדם למקום, אבל בדברים שבין אדם לחבירו כתב הרמב"ם (שמונה פרקים פ"ו) שלא יאמר כן.

לפיכך במה שנפסק בשו"ע (חו"מ סימן רכח ס"א) שיש לאו של "לא תנו" בדיבור, או במה שכתב הטור (חו"מ סימן שעח) שאסור להזיק את חבירו בממון, ונפסק עוד (חו"מ סימן תכ"ס) שאסור להכות את חבירו, והעושה כן עובר על "ולא יוסיף להכותו", ואטו יאמר האדם: אני רוצה להכותו ולהזיקו ולצערו, רק מה אעשה שאסרתו תורה, אתמהא, ודאי אין הדבר כן, אלא עיקר המצוה היא לעקור את

* מדברי הרמב"ם בשמונה פרקים הנזכר לעיל יש ראייה גדולה לח"ח, דהא איירי בגואל הדם שלא יהרוג את הרוצח משום לא תקום, הרי שגם בצער הגוף יש לאו של "לא תקום", דאין לך צער גדול יותר ממי שהרג את נפשו של אהוב.

ומכל מקום לא תקשה על דברי הרמב"ם (הל' רוצח פ"ה ה"י) שפסק "רשות ביד גואל הדם להרוג את הרוצח", ולמה אין כאן לאו של נקמה, כי התורה התירה לקרוב של הנרצח להרוג את הרוצח כשאינו בעיר מקלט, וגילתה תורה שאין בזה הלאו של "לא תקום", אלא מותר להורגו, וזה בא הרמב"ם לבאר, מדוע אסרה תורה להרוג את הרוצח כשהוא בעיר מקלט, כי בציווי התורה יש משום תיקון ושיפור המידות [וכעין מה שמסביר שם, למה אסרה תורה לאכול מאכלות אסורות], אבל כל זה במקום שאסרה תורה, ולא להוסיף עוד איסורים [וגם כשהתירו לגואל הדם להרוג את הרוצח כשיצא מעיר מקלט פסק הרמב"ם שאין מצוה לגאול את הדם רק רשות].

2 צא ולמד מהרב בעל ה'תניא' זי"ע, שהלשינו עליו עלילות דברים, ועל כן אסורוהו בבית האסורים והיה הקולר תלוי בצאוורו, כי פסקו עליו עונש מיתה, ורק בניסי ניסים ניצל מידם, ובצאתו מבית הסוהר כתב מכתב קדשו (נדפס אגרת הקודש, שבסוף התניא, מכתב ב) להזהיר את החסידים, שלא ינקמו, רק ידברו מענה רך ויוסיפו אהבה לכולם, וכמים הפנים לפנים.

להעביר על מידותיו

שלא לכעוס על מי שעשה לו רעה

בפרשתנו מצונו שיוסף הצדיק פיים את אחיו ואמר להם (מה, ה) "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מוכרתם אותי הנה, כי למחיה שלחני אלקים לפניכם", וזאת הגם שעשו לו עוולה גדולה [בדאי אין לנו השגה במעשה שבטי י-ה, אך כיון שנכתבה פרשה זו בתורה הרי מוטלת עלינו החובה ללמוד ממנה תוכחת מוסר ואורחות חיים], והיה משנה למלך ושלט אשר בידו לנקום ולעשות כרצונו, ואעפ"כ לא עשה להם שום רעה, ואדרבה עוד היטיב עמהם וכלכלם ופרנסתם, וכל זאת מפני שידע והאמין שהכל מזהב, והידע כי "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים", והכל לטובה "כי למחיה שלחני אלקים לפניכם". הכל לטובה

וכה פירש המושך חכמה 'ד"ה אנכי ארד' מה שאמר קוב"ה ליעקב בטרם ירד למצרים (בראשית מז, ד) "ויוסף ישיב ידו על עיניו", דהא ממה שנמכר יוסף לעבד במצרים זכו יעקב ובניו לפרנסה וכלכלה בשנות הרעב, וכלל ישראל נשארו לפליטה במצרים בזכות שהעביר את כל העם לקמצים.

"כי מי מלל זה, אשר הצער של יוסף יהא לתכלית נרצה כזה - שידור במצרים ויהי לשליט ויפרסם דעות צודקות, וכל הארץ יהיו כפופים לו", לפיכך "כל יחקור בעיניו ובעיני השכלים על תכלית ומחות הענין שצריך לירד למצרים ולעלות", נמצא שמעשה ההשתלשלות של יוסף "ישיב ידו על עיניו" - שזה הענין יעצום עיניו שכל תחקור וכל תסתכל אחרי דרכי ההשגחה כי רמו", רק יאמין באמונה שלימה שהכל לטובה, ולענין יבינו הטובה שהיתה גנוזה בה, כי האדם בשכלו המצומצם אינו יכול לקלוט את משמעות המעשים הנעשים, רק עליו להאמין שהכל לטובה, ועל כן אין מקום לכעוס על בשר ודם שגרים לו עוולה.

וכה הסביר מהר"ל דיסקין זצ"ל, בדבחינת 'מקום' אומרים 'לפני' על מקום הנמצא לפניו, ואחר"י על דבר הנמצא מאחוריו, אבל בבחינת 'זמן' הוא להיפך, דדבר העתיד להיות נקרא "אחרית הימים", ומה שעבר נקרא "שנים קדמוניות", ומאי שנא, רק ב'מקום' מה שהאדם רואה נקרא בבחינת "פנים", ואילו מה שאינו רואה הוא בבחינת "אחוריים", אבל ב'זמן' הוא להיפך, כי מה שעבר עליו הוא יודע, ולכן זה נקרא בבחינת "פנים", אבל מה שעתיד להיות נעלם ממנו, ועל כן היינו "אחרית הימים", בבחינת אחוריים.

לכן מה לכעוס על חבירו שעשה לו דבר עולה, אולי יצא מזה טובה גדולה, הלא בשר ודם אינו יודע מה יהיו תוצאות מעשיו לעתיד, לכן יבטח בה' ויאמין דכל מה דעבד רחמנא לטב עביד.

מתי יגיעו מעשי

וזה עלינו ללמוד מיוסף הצדיק, דאע"פ שעשו לו דבר עוולה כזו של מכירת יוסף לא הקפיד עליהם, אלא המשיך באהבתו עליהם אף בשעת המכירה, וכלשון ה'אור החיים' על הפסוק (מה, ד) "אני יוסף אחיכם - פירוש מתנהג עמכם במדת האהבה, וכאילו לא היה הדבר ההוא [המכירה], גם סמך לאמר 'אחיכם' אשר מוכרתם, לאמר, שאפילו בזמן המכר לא כהתה עין האהבה ממנו", כי ידע שאין דבר רע יורד מן השמים והכל לטובה, ועליו לשאוף להשיג נגיעה במדה יקרה זו, וכל אחד יאמר: מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי.

ודע, שכתב השפת אמת' (שנת תרנ"ו ד"ה במדרש) שהחסרון שהיתה אצל השבטים במדת באחדות שורשה מהדורות האחרונים, "כי באמת, לפי שהשבטים היו מוללים כל הדורות האחרונים, ואנחנו גרמנו להם זה הפירוד, שלא היו יכולין להתאחד כראוי", פירוש, שהפירוד שלנו במעשינו גרמה שאבותינו שבטי י-ה היה אצלם פירוד וריחוק, לכן עלינו לתקן הפירוד ע"י שלא נכעס ולא נקפיד על אלו שעושים לנו רעות, ובזה מתקנים מעשיהם של הראשונים כמלאכים.

בגליון שבוע הבא בה"י

הלכות איסור שקר

ואופני ההיתר הלכה למעשה

ובמעלת מדת האמת

"ואהבת" היא רק שלא לצער את הזולת, דעלך סני לחברך לא תעביד, אבל אין כאן מצוה להיטיב עמו בפועל.

וזה חידוש גדול דהחטבה אינו בכלל מצוות "ואהבת", ועוד הקשה הביה"ל (סימן עב ד"ה אם יש) על דבריו מראייתו של רבינו יונה, דהתם מבוואר להדיא שניחום אבלים דוחה קר"ש, הרי שגם עשיית חסד בקום ועשה דאורייתא הוה.

עוד יש להקשות מסיום לשון הרמב"ם "כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים - עשה אתה אותם לחיך", משמע שבכלל מצוות "ואהבת לרעך כמוך" לעשות חסד בקום ועשה.

ונראה לומר, דלכו"ע יש מצוה מן התורה לעשות חסד בגופו, ואף הרמב"ם מודה לזה, אך איהו ס"ל דאתי רבנן ואמרו, שעדיף לעשות חסד בביקור חולים, הלוויית המת, הכנסת אורחים, ושמחת חתן וכלה, יותר משאר עניני חסד, ולכן אם יודמן לו לעשות חסד עם חבירו או שמחת חתן וכלה [או שאר דברים שמנה הרמב"ם] צריך מדרבנן להעדיף שמחת חתן וכלה על פני חסד אחר, וזו כוונת הרמב"ם שהיא מדרבנן.

לסיכום: לכה"ג מצוות חסד מגופו ילפינן מ"אשר יעשו", לרמב"ן ילפינן ליה מ"אחרי ה' אלוהים תלכו", לרמב"ם הוא בכלל "ואהבת לרעך כמוך", ולפמ"ג אין מצוה מן התורה לעשות חסד, כי אם להימנע מלצער.

גמ"ח לשונאיו

גם למי שהוא שונא מצוה לעשות חסד, ומקרא מלא דיבר הכתוב (שמות כג, ה) "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו והדלת מעוזב לו עוזב תעזוב עמו", ובגמרא (ב"מ לב) אמרו "מצוה בשונא" כדי לכיף את יצרו, שמחויב יותר לעשות גמ"ח למי שהוא שונא.

והאמת, שעצם הנאחז היא לאו דאורייתא, שאסור לשונא שום יהודי, ונפסק בשו"ע (ח"מ סימן ז ס"ז) דאם אינו מדבר עם חבירו למשך שלשה ימים הרי הוא בכלל שונא, ואסור לנהוג כן, ולכן נפסק בשו"ע (יו"ד סימן רפ סט"ז) שאם אומר לו אביו שלא ידבר עם פלוני אסור לשמוע בקולו, כי אומר לו לעבור על דבר מן התורה, רק חייב לדבר עמו, ולא עוד, אלא שעליו להיטיב עמו בכל הטובות.

מומר האוכל נבילות לתיאבון: נחלקו הפוסקים אם מחויב לגמול עמו חסד, ומאריך בזה ה'חפץ חיים' זצ"ל בספרו 'אהבת חסד' (פ"ג ה"ב, תיב החסד הערה ב), ומסיק, שאסור לשונא, ואף מחויב לגמול עמו חסד.

מחלל שבת בפרהסיא [לפני עשרה מישראל] ואפיקורס שאינו מאמין ב"ג עקרים: מותר לשנאותו ואין מצוה לגמול עמו חסד, כי אינו בכלל "עמך".

אמנם כתב ה'חפץ חיים' (בספרו כלל וסעיף י בהגהה) דהני מילי כשאנו עדים בב"ד, והעידו עליו בפני הבעל דין, דרק אז הותר לשנאותו, אבל בלאו הכי לא. וכן נקט הגרעק"א (יו"ד סימן רסד ס"א) בפשיטות, דרק בבאו עדים והעידו בפניו שהוא כפר בתורה ולא חזר בו, רק אז יוצא מכלל "עמך".

עוד מצונו ב'הגהות מיימוניות' (הל' דעות פ"ו סק"א) דהני מילי אחרי שמוכיחים אותו ואינו מקבל התוכחה, דרק אז הותר לשנאותו, אבל בלא"ה אסור.

ולפי זה מביא ה'חפץ חיים' זצ"ל בסוף ספרו 'אהבת חסד' [בקונטרס 'מרגינתא טבא' (ס"ק ז)], שחיבר אחד מגדולי דורו, והח"ח מעתיקו ככתבו וכלשונו [בשם מהר"ם מלובלין, דבימינו אין מי שיועד להוכיח (ערכי טז)], לכן אסור לשנא גם אפיקורסים, אלא צריך להשתדל לאהוב אותם ולקרבתם ולעשות עמהם גמילות חסדים.

וכן נקט גם ה'חזון איש' (יו"ד סימן ב ס"ק כט) לדינא, שיש מצוות "ואהבת לרעך כמוך" אף לאפיקורסים, כיון שאין בידנו להוכיחם [ומכל מקום יש ליהרר שלא להתקרב עמהם כדי שלא יבא ח"ו ללמוד מאורחותיהם וממעשיהם].

וגם לשיטת החולקים, דס"ל שמותר לשנאותם גם בלא תוכחה, הני מילי במחלל שבת בפרהסיא או אינו מאמין ב"ג עקרים, אבל העובר על שאר עבירות, ואפילו אוכל נבילות לתיאבון, אינו בכלל זה, ובדידהו צריך לאהוב אותו ולהשתדל לגמול לו חסדים טובים.

העולה לדינא: צריך לגמול חסד גם עם שונאי, ולא עוד אלא שמצוה לעשות כן כדי לכיף יצרו.

גם בעל עמיה אסור לשונא, וצריך לגמול עמו חסד, וכ"ש שאסור לביישו ולבוותו.

מותר לשונא מחללי שבת ואפיקורסים, כשיש עדים שעשו מעשה זה בפני ב"ד, והוכיחו אותם ולא קיבלו התוכחה, אך אין דין זה שייך בזמנינו שאין בידנו להוכיח, לפיכך צריך לגמול להם חסדים, כשאר גברין דיהודאין.

יו"ל ע"י מערכת 'בם חייתני' - תשפ"א | ניתן להאזין לשיעורים: 03-7680292

בכל עניני השיעורים, להערות והארות, לתרומות ולהנצחות: פקס 0722442476 | b037680292@gmail.com